

cesc Fontanella pel Barroc; i Joan Ramis per la Il·lustració. Que no hi pugui haver Antoni de Capmany pel criteri de la llengua és un problema que haurà de resoldre la pròxima generació d'historiadors de la literatura. Aquesta operació selectiva, sense eliminar els altres autors, és un acte interpretatiu i de valoració que indica un cert estat de maduresa en la història de la literatura catalana, i és poc menys que fascinant d'observar *in actu* el procés de canonització que això comporta. Com a criteri de selecció s'ha triat la «qualitat literària», i per als autors d'aquest volum, qualitat significa sobretot el valor d'innovació que els textos i autors van poder tenir en el seu moment històric, i la representativitat que tenen per l'època: són els autors que representen l'època, i alhora, en un moviment dialèctic, construïm l'època a partir de la seva obra. Potser es podria detectar, en aquesta opció de l'equip Solervicens per la innovació estètica com a criteri de qualitat, un índex de l'episteme de la història, on tots nosaltres ens trobem, i de l'estètica del geni. Però explicar això ja no toca a Solervicens-Moll-Paredes, sinó que haurem d'esperar el pròxim volum.

Correspondència entre Àngel Guimerà i Jaume Ramon i Vidales, 1865-1898

RAMON BACARDIT

IES MONTSERRAT MIRÓ I VILA

rbacardi@xtec.cat

DURAN (2016): Carola Duran (cur.), *Correspondència entre Àngel Guimerà i Jaume Ramon i Vidales, 1865-1898*, Punctum: Lleida.

Aquesta nova aportació de Carola Duran als estudis sobre Àngel Guimerà posa a l'abast un material de gran importància per a l'estudi de l'obra del poeta i dramaturg. *La Correspondència entre Àngel Guimerà i Jaume Ramon i Vidales, (1865-1898)* ens forneix una informació força rellevant sobre els anys de formació de l'autor de *Terra baixa*, justament per això es troba a faltar un estudi introductori que situï les diverses línies d'interpretació que suggereix l'epistolari. El lector especialitzat, que és el que pot està interessat per una aportació com aquesta, agrairia un exercici hermenèutic que permetés contextualitzar les temàtiques que apareixen al llarg de la correspondència i, també, unes notes una mica més detallades. La curadora es limita, pràcticament, a oferir-nos el material tal com raja, sense aplicar-hi un esforç interpretatiu que apunti línies de treball.

La major part de la correspondència es concentra en els anys 1865-1872, un període crucial per a la formació de Guimerà com a poeta i futur autor dramàtic. Podem resseguir la seva evolució estètica i lingüística a través de les cartes de Ramon així com les inquietuds de tots dos de cara a la possibilitat d'èxit literari

en el context de la Catalunya de l'època. Hi ha força informació i prou rellevant per conèixer la faceta de creadors de tots dos amics, però, sobretot, de Guimerà. També s'hi apunta informació sobre la seva vida social i sentimental que pot ser ben útil per a futurs biògrafs. Per exemple, pel que fa a la relació entre Guimerà i Tomàs Rigualt, que li feia de recader fent arribar a Barcelona el que li demanava Ramon. Així, en la carta 68 trobem la referència següent: «Rigualt m'entregà deu rals teus pels que et vas subscriure al premi de la Jove» (carta núm. 68, 8-3-1871, p. 212). Sobre la naturalesa de la relació entre Guimerà i ell cal recordar que ha estat presentat com a possible receptor del desig homoeròtic del dramaturg en una aportació recent (ALBERTÍ & ARRIBAS 2016). De la correspondència es desprèn que Rigualt formava part dels habituals de la colla del Vendrell perquè Ramon sempre dona records per a ell. Entre els altres amics hi havia Antoni Sisteré i Josep Roig, que en una carta del Fons Guimerà demanava a l'escriptor que li fes de bo amb una Pepeta que semblava que no li feia cas. Potser formava part de les noies del Vendrell que freqüentava Guimerà, ja que en la carta del dia 1-2-1868 Ramon li encomana «Expresiones a todas esas niñas con quienes te diviertes» (carta núm. 23, p. 79).

En l'àmbit de la sentimentalitat hi trobem les inevitables al·lusions a Maria Rubió (cartes núm. 40, 3-7-1869, p. 122, i 52, 19/22-3-1870, p. 161) per part de Ramon, però també a una Rosalia que suposadament havia de substituir-la: «Mucho celebro tu viaje a l'Arboç, así como que hayas encontrado una *aimia*. Tengo vivos deseos de conocer a la tal Rosalía» (carta núm. 64, 14-9-1870, p. 205). Un any més tard, el 12 de setembre de 1871 (carta núm. 77, p. 235) Ramon acaba dient-li: «espero contaràs-me tos amors i jo et completaré els meus».

Per desgràcia no ens han arribat les cartes de Guimerà i no podem saber ni de quins amors parlava ni com. Hi ha, per altra banda, les cartes de Rigualt, que han aportat indicis per a la tesi d'Albertí i Arribas, i encara hi ha una sospitosa correspondència secreta (utilitzaven una adreça falsa per tal que l'oncle del noi no interceptés les cartes) amb un tal Isidre Graells Pedrol, probablement company dels Escolapis, que escriu a Guimerà des de Lleida (1862-1863) i es queixa que ell li escrigui epístoles tan llargues que gairebé no té temps de llegir perquè treballa. També li insisteix a intercanviar fotografies i li demana diners (Fons Guimerà 37, 9). Si mai accedíssim a les cartes escrites per Guimerà a Rigualt, a Graells o al mateix Ramon potser trauríem l'entrellat sobre l'orientació sexual del dramaturg i la veritable relació amb noies com la Rubió o la Rosalia. De moment només disposem d'indicis que ens poden fer pensar la seva possible homosexualitat. Pel que fa a Jaume Ramon, assistim a tot el procés de relació amb la seva promesa i els seus dubtes, però també fa coneixedor el seu amic de certes aventures nocturnes: «Con Sisteré anduvimos de picos pardos; me presumo que te habrá ya contado las hazañas de la noche que pasamos juntos» (carta núm. 21, 16-12-1866, p. 68).

Al marge dels aspectes personals, la correspondència ens permet veure l'evolució dels dos amics en relació amb l'ús del català com a llengua literària i de rela-

ció en el registre escrit i la implicació en el projecte de la Jove Catalunya amb el que suposava d'aposta clara pel projecte renaixencista. El primer que crida l'atenció és l'ús de la llengua en l'epistolari. Les fluctuacions al català o al castellà són, com a mínim, curioses. La carta del 3-7-1869 és la primera escrita en català. Significativament és després de la Revolució de Setembre i en un moment en què l'ús del català en les poesies de Ramon ha experimentat un salt qualitatiu de cara a superar una clara diglòssia literària, ja que els primers poemes en català responien al model pitarrès i, en última instància, a la tradició vallfogonesca, com el que incloïa a la carta del 5-11-1865 (núm. 3, p. 18).

Ara bé, tres mesos més tard, l'u d'octubre del mateix any, torna al castellà. Està relacionat amb la situació política que es vivia i a la qual fa referència? Curiosament, en la carta següent, del novembre, després d'un vers en català s'acomiada d'ell en aquesta llengua tot i que la resta és escrita en castellà. A partir del 25-11-1869 (carta núm. 47, p. 146) hi escriu sempre, fins que el 13-5-1870 (carta núm. 55, p. 176) torna al català. Però el dia 14-9-1870 li diu: «En castellano te escribo por no hacer una carta bilingüe, según verás más abajo» (carta núm. 64, p. 203). Podia tractar-se de la situació política novament? Però si es tractés de raons polítiques, a què es deurien? De fet, el 18-3-1871 torna al castellà i no sembla que hi hagi cap motiu aparent per al canvi de llengua. El més sorprenent és que la correspondència en català mostra una fluïdesa i una «facilitat» que no fa pensar que Ramon s'hi pugui sentir incòmode. En definitiva, no sembla gaire clar el sentit de les fluctuacions lingüístiques. A la carta del 18-8-1871 (núm. 76, ps. 228-229), en castellà, hi afegeix en català el comentari que fa al drama que Guimerà li havia fet arribar. A partir del 12-9-1872 (carta núm. 77, ps. 234-235), però, la correspondència ja és tota en català. Sembla que el procés de superació de la diglòssia hagi culminat, doncs.

Però si les fluctuacions en l'ús de la llengua semblen una mica capricioses, l'evolució dels poemes inclosos en les cartes són molt més indicatius de l'evolució que segueixen els dos amics. En un primer moment els models són òbviament els dels poetes castellans del moment. «El llanto de Elena» (carta núm. 9, 12-2-1867, p. 32) o «Ayes de alma» (carta núm. 12, 31-3-1867, ps. 40-41) de Ramon en són una bona mostra. Però ja en aquesta última lletra confessa al seu amic la voluntat de fer unes composicions descriptives, en la línia del quadre de costums, a més d'«A Sant Vicenç», que acabà publicant a *La Pubilla* (any II, núm. 32, 12-1-1868), projecta fer-ne d'altres que vagin en la mateixa línia. I afegeix: «Esta clase de poesía descriptiva y los cantares son mis ídolos favoritos» (p. 42). «Los cantares» els feia en castellà. I quin autor en català apareix esmentat en aquestes primeres cartes? Serafí Pitarra. En la carta del 16-7-1867 (núm. 16, ps. 54-55) Ramon li remet «un librito de poesías del festivo Pitarra titulado *Gra i palla*». El català sembla adequat per a la cosa festiva o costumista. Quan es tracta de provar sort amb el teatre fa un «drama en un acto y en prosa castellana», a partir d'una novel·la de Dumas i per justificar el procediment recorre a Ventura de la Vega (carta núm. 24, 19-3-1868, p. 80). En el mateix text informa el seu amic de la publicació

a *La Pubilla* d'una poesia, «Ferit d'amor-A Laura», i aquí sembla que hi ha hagut algun canvi, un «cantar» en català, tot i que també hi publica uns *Acudits* en prosa que meresqueren l'atenció del fiscal.

El fet és que tot i la seva voluntat de fer literatura important en castellà on realment publica és en una revista en català en què hi predomina el caràcter festiu i costumista. Els *cantares* esdevenen «cantarelles» en un to clarament vallfogonesc, com les que reproduïx a la carta del dia 7-4-1868 (núm. 25, p. 84). Ara bé, progressivament la influència d'un fenomen com el dels Jocs Florals, especialment lluïts el 1868 com ens recorda a la carta núm. 26 (4-5-1868, ps. 86-87), ajudarà a canviar l'actitud perquè com ell mateix diu: «varios premios (hubo 14) fueron adjudicados a jóvenes de nuestra edad, entre ellos un amigo mío, redactor de *La Barretina*; me sabe mal no haber mandado algo» (p. 87). Aquest començava a ser un camí més propici cap a la glòria literària que no pas els *cantares* castellans o el drama *El capitán Richard*. L'amic de *La Barretina* és ni més ni menys que Ubach Vinyeta i a partir d'aquesta data la catalanització literària de Ramon i, de retruc, de Guimerà s'accentua en la línia de reproduir els models poètics impulsats pel floralisme. El nostre corresponsal fa arribar al seu amic el tom de les poesies premiades als Jocs (carta núm. 48, 11-12-1869, p. 148) i ambdós s'esforcen a seguir-les.

Ramon comença a parlar de la colla del Cafè Suís i el 15-4-1870 (carta núm. 53, ps. 168-170) informa a Guimerà de la creació de la Jove Catalunya, dels seus membres i composició i li diu que en les reunions s'hi llegeixen «toda clase de trabajos literarios y hasta se pronuncia algún discurso, por supuesto en catalán». Atenció al «por supuesto», sobretot si tenim en compte que ell està escrivint una carta al seu amic en castellà. Sembla que la nova societat havia superat l'espinesa qüestió de la llengua que calia usar en les sessions, tema que havia resultat polèmic en la Tertúlia Literària del Bienni Progressista (CASSANY 2007). Un canvi d'actitud força important que es devia veure reforçat pel fet que tot un «catedrático de lenguas meridionales» de la universitat de Cristiania hagués arribat a Barcelona amb la intenció d'aprendre el català i es fes de seguida amic de Montserrat i Arcs i de la resta d'assistents a la sessió de la Jove Catalunya. A la correspondència no hi falten tampoc referències als esdeveniments polítics i culturals de la ciutat, com la paròdia de la Passió de Roca i Roca en què la figura de Jesús havia de representar la Revolució, Prim, Pilat, i així successivament (carta núm. 50, 31-1-1870, ps. 154-155).

En definitiva, ens trobem davant d'un material que ofereix a l'investigador diversos aspectes d'estudi que van més enllà de la figura concreta de Guimerà o de Ramon, ja que donen peu a reflexions sobre aspectes sociolingüístics i d'història de la literatura, que podrien haver-se apuntat en una introducció crítica que es troba a faltar.

BIBLIOGRAFIA

- ALBERTÍ & ARRIBAS (2016): Xavier Albertí i Albert Arribas, *Guimerà home símbol*, Barcelona: Ed. 62, «Llibres a l'abast», 431.
- CASSANY (2007): Enric Cassany, «Una tertúlia literària durant el Bienni Progressista», dins: Ramon Panyella (cur.), *La projecció social de l'escriptor en la literatura catalana contemporània*, Lleida: Punctum & GELCC, ps. 179-186.

Censura i exili en el teatre català durant el franquisme

MARTÍ MARCH MASSÓS

Universitat Autònoma de Barcelona
 martimarch@hotmail.com

1. FELDMAN & FOGUET (2016): Sharon G. Feldman i Francesc Foguet, *Els límits del silenci. La censura del teatre català durant el franquisme*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, «Textos i Estudis de Cultura Catalana», 212.
2. FOGUET (2016): Francesc Foguet i Boreu, *El teatro catalán en el exilio republicano de 1939*, Sevilla: Biblioteca del Exilio, «Anejos», 28.

La censura i l'exili ens apropen a tota la cruessa del franquisme. En aquest sentit, els dos llibres que ressenyem es complementen, i ens ajuden a conèixer millor aquests dos aspectes clau d'aquesta època. Per una banda, aprofundim en els mecanismes usats per la dictadura per intentar anular la cultura catalana, prèvia folklorització d'aquesta, però per l'altra banda també emergeix engrandida la resistència tenaç de molts catalans que van lluitar per impedir, des de l'interior i des de l'exili, aquest silenciament d'un país. El teatre esdevé, de cop, el mirall de la llibertat coartada i de les vicissituds d'una cultura més enllà de les pròpies fronteres.

Els límits del silenci. La censura del teatre català durant el franquisme segueix el camí obert pels estudis de Maria Josepa Gallofré, Josep Benet o Joan Samsó als anys noranta del segle XX, continuats després per altres estudiosos. Aquest llibre ens mostra l'actuació camaleònica i calculada de la censura franquista, des d'abans de la victòria de l'exèrcit sublevat fins força després de la mort del dictador. Des d'abans: des de l'inici de la guerra, amb el control de les biblioteques i de les edicions de llibres, revistes, etc., o amb la Ley de Prensa del 22 d'abril de 1938, signada per Franco i Serrano Suñer a Burgos, que instaurava un règim de censura prèvia que anava més enllà de les disposicions de l'Itàlia i l'Alemanya feixistes en la mateixa matèria (p. 65). Fins força després: un cop mort Franco, se seguien escrivint informes de censura i se seguia prohibint —recordem el cas mític de *La Torna* d'Els Joglars, o de l'obra *No hablaré en clase* de Dagoll Dagom. Encara avui, denuncien els autors de l'estudi, existeixen fons opacs a la recerca —Govern Civil de